

**VOYAGA YETMAGANLARDA DEVIANT XULQNI HUQUQIY
VA PSIXOLOGIK CHORALAR ORQALI OLDINI OLISH**

Shirinov Sardorbek Avazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqola voyaga yetmaganlarda deviant xulqni oldini olish va huquqiy-psixologik profilaktikani amalga oshirish masalalarini tahlil qiladi. Tadqiqot yoshlar orasida deviant xulq sabablarini aniqlash, profilaktik vositalar va ijtimoiy-psixologik metodlarni qo'llash samaradorligini o'rganadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, huquqiy va psixologik profilaktika yoshlar xulqini barqarorlashtirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'lad.

Kalit so'zlar: Deviant xulq, huquqiy profilaktika, psixologik profilaktika, voyaga yetmaganlar, yoshlar xulqi, ijtimoiy metodlar.

Abstract: This article analyzes the prevention of deviant behavior among minors and the implementation of legal and psychological prophylaxis. The study investigates the causes of deviant behavior in youth, the effectiveness of preventive measures, and socio-psychological methods. Results indicate that legal and psychological prophylaxis effectively stabilizes youth behavior.

Keywords: Deviant behavior, legal prophylaxis, psychological prophylaxis, minors, youth behavior, social methods.

Аннотация: Данная статья анализирует профилактику девиантного поведения несовершеннолетних и реализацию правовых и психологических мер профилактики. Исследование изучает причины девиантного поведения у молодежи, эффективность профилактических мер и социально-психологические методы. Результаты показывают, что

правовая и психологическая профилактика эффективно стабилизирует поведение молодежи.

Ключевые слова: Девиантное поведение, правовая профилактика, психологическая профилактика, несовершеннолетние, поведение молодежи, социальные методы.

Kirish. Voyaga yetmaganlarda deviant xulq yoshlarning huquqiy va ijtimoiy normalarga zid xatti-harakatlarini o'z ichiga oladi. Ushbu xulq oilaviy muhit, maktabdagi ijtimoiy bosim, do'stlar bilan munosabatlar, shuningdek, onlayn va ommaviy axborot vositalari orqali shakllanadi[1].

Deviant xulq yoshlarning psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi va jinoyatga yoki ijtimoiy normalardan chetga chiqishga olib kelishi mumkin. Shu sababli, voyaga yetmaganlarda **profilaktik chora-tadbirlarni** samarali amalga oshirish va psixologik barqarorlikni mustahkamlash bugungi kunda muhim vazifa hisoblanadi[2].

Metodlar. Tadqiqotga 150 nafar 12–17 yoshdagi voyaga yetmaganlar jalb qilindi. Ishtirokchilar turli ijtimoiy va oilaviy sharoitga ega bo'lib, ularning xulq-atvori, maktabdagi muhit va do'stlar bilan munosabatlari tadqiqot uchun muhim omillar sifatida hisobga olindi.

Tadqiqotda bir nechta metodlardan foydalangan. Birinchi navbatda, kvantitativ metod yordamida yoshlar orasida deviant xulq darajasi o'lchandi. Bu jarayonda psixologik testlar va standart so'rovnomalar qo'llanilib, yoshlarning ijtimoiy normativlarga rioya qilish, nizoli vaziyatlarda harakat qilish va xavfli xulq-atvor ko'rsatish darajasi aniqlangan[3].

Keyingi qadam — sifatli metod. Fokus-guruhlar va individual intervyular orqali yoshlarning ijtimoiy-psixologik xulqi batafsil o'rganildi. Shu jarayonda ularning oilaviy muhit, maktabdagi ijtimoiy sharoit, do'stlar bilan munosabatlar va onlayn faoliyat bilan bog'liq tajribalari tahlil qilindi. Ushbu metod yoshlarning motivatsiyasi, ijtimoiy normativlarga bo'lgan munosabati va stressni boshqarish strategiyalarini aniqlash imkonini berdi.

Analitik metod yordamida to'plangan ma'lumotlar statistik tahlil qilindi. Korrelyatsiya va regressiya tahlillari orqali deviant xulq va unga ta'sir qiluvchi psixologik, ijtimoiy va huquqiy omillar aniqlangan. Shu orqali profilaktik chora-tadbirlar samaradorligi va yoshlarning xulq-atvorini oldindan bashorat qilish imkoniyati oshdi[4].

Eksperimental metod doirasida huquqiy va psixologik profilaktika vositalari sinovdan o'tkazildi. Yoshlar turli psixologik mashg'ulotlar, ijtimoiy treninglar va huquqiy bilimlarni oshirish dasturlari orqali kuzatildi. Natijada profilaktika vositalarining deviant xulq darajasini kamaytirishga bo'lgan ta'siri va ularning individual xulqini barqarorlashtirishdagi roli baholandi.

Oxirgi qadam — amaliy metod. Bu metod ijtimoiy-pedagogik va psixologik mashg'ulotlarni o'z ichiga oldi. U yoshlarning ijtimoiy-psixologik ko'nikmalarini rivojlantirish, stressni boshqarish va ijtimoiy normativlarga moslashish qobiliyatini oshirishga qaratilgan edi. Shu bilan birga, yoshlarni ongli ravishda huquqiy va psixologik normalarga rioya qilishga o'rgatish orqali deviant xulqni oldini olish choralari ham sinovdan o'tkazildi[5].

Natijada, tadqiqot metodlarining kombinatsiyasi — kvantitativ testlar, sifatli intervyular, analitik tahlil, eksperimental profilaktika va amaliy mashg'ulotlar — voyaga yetmaganlarning deviant xulqini kompleks va ishonchli tarzda o'rganish, profilaktika samaradorligini baholash va individual yondashuvni ishlab chiqishga imkon berdi. Ushbu yondashuv nafaqat deviant xulqning sabab va xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi, balki samarali oldini olish strategiyalarini ishlab chiqishga ham xizmat qiladi[6].

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, voyaga yetmaganlarda deviant xulq oilaviy muhit, maktabdagi ijtimoiy bosim, do'stlar bilan munosabatlar va onlayn faoliyat bilan chambarchas bog'liq[7]. So'rovnomalar va psixologik testlar natijasida yuqori ijtimoiy bosimga ega

yoshlar o'zini tengdoshlar bilan solishtiruvchi va riskli xulq-atvor ko'rsatish ehtimoli yuqori ekanligi aniqlandi.

Fokus-guruhlar natijasida yoshlarning xulqini boshqaruvchi ijtimoiy va psixologik omillar aniqlangan. Masalan, doimiy tanbeh, ota-onaning nazorati va psixologik qo'llab-quvvatlashning yo'qligi deviant xulqni kuchaytiradi. Shu bilan birga, yoshlar orasida huquqiy va psixologik profilaktik chora-tadbirlar, treninglar va ijtimoiy maslahatlar orqali xulqini yaxshilash mumkinligi ko'rsatildi[8].

Statistik tahlillar shuni ko'rsatdiki, profilaktika choralari qo'llanilgan guruhda deviant xulq darajasi 25–30% ga kamaygan, shuningdek, psixologik farovonlik va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari oshgan.

Muhokama. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, deviant xulqning oldini olishda huquqiy va psixologik profilaktika vositalari samarali [9]. Ijtimoiy pedagogik strategiyalar, psixologik treninglar va maslahatlar yoshlar xulqini barqarorlashtirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, oilaviy qo'llab-quvvatlash, maktabdagi ijtimoiy muhit va ijtimoiy normativlar bilan bog'liq chora-tadbirlar yoshlarning salbiy xatti-harakatlarini kamaytiradi [10]. Shu bilan birga, tezkor monitoring va individual yondashuv orqali profilaktika samaradorligi yanada oshadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, deviant xulqni oldini olish faqat psixologik metodlar bilan cheklanmasdan, huquqiy choralarni ham qo'llashni talab qiladi. Masalan, yoshlar uchun ijtimoiy kontraktlar, majburiy treninglar va huquqiy bilimlarni oshirish dasturlari integratsiyalangan holda samaradorlikni oshiradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, voyaga yetmaganlar deviant xulqini oldini olishda kompleks yondashuv — huquqiy va psixologik profilaktika — muhim rol o'ynaydi. Profilaktik chora-tadbirlar yoshlarning psixologik farovonligini oshiradi, ijtimoiy moslashuvni yaxshilaydi va riskli xatti-harakatlarni kamaytiradi.

Shuningdek, oilaviy va maktab muhitida ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni mustahkamlash, yoshlarni ongli ravishda huquqiy va psixologik qoidalarga o‘rgatish profilaktika samaradorligini oshiradi va ularning psixologik farovonligini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdukarimov S. Adolescents and deviant behavior: legal and psychological aspects. — Tashkent: Tibbiyot, 2017. — 168 p.
2. Karimova D. Prevention of deviant behavior in minors. — Tashkent: Fan va texnologiya, 2019. — 212 p.
3. Rasulova M. Juvenile delinquency and social environment. — Tashkent: Ta’lim, 2018. — 190 p.
4. Tursunova N. Psychological prevention of deviant behavior in youth. — Samarkand: Pedagogika, 2016. — 174 p.
5. Xolmatov A. Social and legal mechanisms for youth behavior regulation. — Tashkent: O‘qituvchi, 2015. — 184 p.
6. Sultonova G. Adolescent psychology and social media influence. — Tashkent: Innovatsiya, 2020. — 200 p.
7. Nurmatova F. Juvenile law and preventive strategies. — Samarkand: Fan, 2017. — 160 p.
8. Rustamov A. Social pedagogical methods in youth deviance prevention. — Tashkent: Fan va texnologiya, 2018. — 176 p.
9. Yodgorova M. Legal and psychological support for minors. — Tashkent: Ta’lim, 2019. — 182 p.
10. Qodirov B. Prevention of deviant behavior in school-age children. — Tashkent: Tibbiyot, 2020. — 194 p.